

Jan Herwitz

*Gamle Bergensbilleder
Av Hans Wiers-Jenssen*

NB Rana
Depotbiblioteket

DEN NATIONALE SCENE
...den levende opplevelsen

Jan Herwitz

Gamle Bergensbilleder
av Hans Wiers-Jenssen

Instruktør:

Otto Homlung

Scenograf:

Christian Egemar

Medvirkende:

Kjøpmann Herwitz :

Per Jansen

Thea :

Dorthea Margrethe Møgster

Wibeke :

Unn Mari Kløvteit

Wenche :

Camilla Berntzen Kvalheim

Stanse :

Kamilla Hedvig H. Myklebust

Annikke :

Cecilie Askeland Mosli

Rasmine Henriksen :

Wenche Kvamme

Kjøpmann Bøschén :

Lasse Lindtner

Madam Trine Bøschén :

Merete Armand

Jannike :

Christine Hope

Kjøpmann Hagelsteen :

Arvid Ones

Kjøpmann Dankertsen :

Oddbjørn Hesjevoll

Apoteker Dünner :

Kim Kalsås

Doktor Wulfsberg :

Gard Frostad Knudstad

Tollinspektøren Christie /

Overvraker Holbæk :

Arne Jacobsen

Madam Holbæk :

Ragnhild Hiorthøy

Severine :

Karin Stautland

Musikken er av Chr. Danning, Harald Heide, Albert Dahl,

J. B. Lully og Tom Harry Halvorsen.

Orkester- arrangementer: Tom Harry Halvorsen

Musikere:

Tom Harry Halvorsen,
musikalsk ansvarlig,
tangentinstrument

Tor Jaran Apold,
fiolin

Jan Kåre Hystad,
klarinet

Harald Mæland,
perkusjon

Torbjørn Wiberg,
mandolin, gitar

Jon Sjøen,
kontrabass

Inspisient:

Bjørn Isaksen

Lyssetter:

Jan Stig Sunde

Mask:

Margot Ystebø/

Gunnveig Danielsen

Rekvisitør:

Bastiaan van der Pas/

Cathrine Hopstock

Scenemester:

Frank Bjørø/

Tom Bjørkly

Sufflør:

Britt Synnestvedt

Forestillingen varer ca. 2 timer 20 min. inkl. pause.

Fotografering, lydbandopptak eller bruk av mobiltelefon under forestillingen er ikke tillatt.

Premiere på DNS, Store Scene mandag 17. mai 1999.

Spilles i Danseteatret i perioden 3. - 26. juni 1999.

Kjære publikum!

Hvert tiende år er *Jan Herwitz* blitt spilt på DNS, med stadig større oppslutning og begeistring hos publikum.

En tid var det også tradisjon at forestillingen var en del av Bergens 17. mai-program. Slike tradisjoner skal man ivareta, de utgjør en levende del av teatrets historie og forankring i byen.

Spennende er det nå, når en ny generasjon tar stafettpinnen og bærer kulturarven videre – på sin egen måte, med sin egen tolkning.

Sesongens gledelige publikums-suksesser *Spelemann på taket* og *Romeo & Julie* gjorde at spilletiden måtte prolongeres og *Jan Herwitz* utsettes – lykkelig nok til: selveste grunnlovsdagen! Stor er pågangen etter billetter – så om jula ikke varer helt til påske, så vil i alle fall 17. mai vare til langt ut på høsten!

Velkommen til Bergens byspill!

BENTEIN BAARDSON

Teatersjef

Respekt for tradisjonen

*For en østlending å sette opp
Jan Herwitz i Bergen er
halsløs gjerning med mindre
man har svært pragmatiske
holdninger til kunstens
i dette tilfelle
ransakelige veier.*

Andre østlendinger har prøvd seg på såkalt "fornyelse" for, med katastrofalt resultat. Og undertegnede - som er svært så glad i Bergen - en by man ikke forlater uten et vennligsinnet, men allikevel lattermildt sinn, vil aldeles ikke bli kjeppjaget ut av byen. Enhver kulturperson med en viss selvoppholdelsesdrift i behold, vet jo av erfaring at bergenserne gjerne har

den slags personer på sin frokostmeny. Og hvorfor skal man forresten prøve seg på umuligheter som nærmer seg dårskap - og bare kan tolkes som vettløs selvheldelsestrang? Her skal respekten for tradisjonen og den riktige sceniske form holdes i hevd. Med kjærlighet, respekt og fullstendig uten ironi konstaterer jeg at decenniens arbeid med dette stykket; anført av de to nestorer i Bergens teaterliv: Rolf Berntzen og Lothar Lindtner, heldigvis i ånden har vært tilstede på alle prøvene våre. Vi hører ekkoet fra deres tolkninger i veggene; og det er vi takknemlige for. Betoningene, pausene og arrangementene i denne ytterst veldreidde og perfid intelligente komedien der bergenserne får anledning til rituell selvpisking sånn ca. hvert tiende år, er med kjærlighet tatt vare på og forsøkt videreført av en såkalt ny generasjon. Vi er glade for at Rolfs og Lothars stemmer summer i våre hoder - vet at vi også har lagt våre egne stemmer og sinn i dette - og er klare for botsgang til evig tid hvis vi ikke får stå-karakter. I håp om at vi får det, ønsker vi velkommen i teatret og iler til med å forsikre at i allefall her blir det anledning til å avsyngne "Jeg tok min nystemte" - som vanlig mellom 3. og 4. akt.

Vi er da ikke dumme heller!

Vær beredt!

OTTO HOMLUNG
Instruktør

Publikum "trøkket Jan Herwitz te' sitt brøst!"

Hans Wiers-Jenssen skrev skuespillet *Jan Herwitz* i 1912, og urpremieren fant sted 10. april 1913 på Nationaltheatret. Den Nationale Scene valgte å åpne høstsesongen med bergenspremiere på stykket 26. august samme år.

Forfatteren selv var ikke til stede på premieren i Bergen. Han valgte å være i Oslo, på god avstand fra begivenheten, men svært engstelig for bergensernes dom.

Ville de reagere med forakt og iskald taushet på grunn av hans beske ironi over selvgodheten, hånfliret og småligheten i det provinsielle bergenske kjøpmannsmiljø?

Angsten viste seg ubegrunnet. Publikum "trøkket Herwitz, småtosene og Bøschen sine til sitt brøst" og lot dem bli der langt inn i fremtiden.

Bergenserne frydet seg over at rettferdigheten seiret og at for-

Fra urpremieren på *Jan Herwitz* på Nationaltheatret, våren 1913.
Scene fra 2. akt. (Fra Willh. Rosendahls billedsamling)

fatteren lot "navnet Herwitz flyge med ære over verden".

"Den gamle besetning"

Hele 520 ganger er *Jan Herwitz* blitt spilt på Den Nationale Scene, og på National Theatret 74 ganger med stor suksess.

I 1913 spilte Lorentz Thyholdt Herwitz og Karl Bergmann var Bøschen, en rolle han hadde helt frem til 1961.

Erna Nicolaisen var "enke-

jomfru" Rasmine Henriksen og Octavia Sperati hadde rollen som madam Trine Bøschen, i 1918 ble det rolleskifte, og Magda Blanc overtok som Rasmine og Torborg Schönberg som Trine. Sammen med Bergmann og Thyholdt har disse senere fått navnet "den gamle besetning".

FOTO: TRYGVE SCHONHEIDER

Fra 1976-oppsetningen: Herwitz (Rolf Berntzen) i trefning med husjomfru Rasmine Henriksen (Norma Balean).

Tradisjon og fornyelse

For øvrig endret besetningen seg med tiden. "Småtøsene" kom og gikk, en og annen ny "doktor Wulfsberg fra Østlandet" dukket opp. Men først og fremst representerer *Jan Herwitz*

FOTO: HANS JØRGEN BRUN

Lothar Lindtner og Rolf Berntzen i Jan Herwitz, 1988.

tradisjon og kontinuitet. Men i aften møter vi så å si en "flunkende" ny besetning, selv om Wenche Kvamme riktignok overtok stafettspinnen fra Norma Balean som Rasmine allerede i 1988, og representerer på den måten kontinuiteten denne gangen. Per Jansen i rollen som kjøpmann Herwitz overtar etter Rolf Berntzen, som med bravur har spilt denne rollen helt siden 1949. Som svoger Bøschen overtar Lasse Lindtner etter sin far. Lothar Lindtner har også vært med siden 1949, først som Dünner, siden som Hagelsteen

Hans Wiers-Jenssen

og fra 1967 som Bøschen. Merete Armand i rollen som Trine Bøschen, tar opp arven etter Randi Lindtner Næss, som på sin side spilte denne rollen første gang i 1960.

Forfatteren

Hans Wiers-Jenssen ble født i Bergen i 1866, student i 1885 og cand. phil. i 1892. Det var i Oslo han fikk sin første store publikumssuksess da han laget den store revyen *Tutti Frutti* på Eldorado i 1893. Han ble senere ansatt ved Christiania Theater

som instruktør og skuespiller, og ble med flyttelasset da Nationaltheater-bygningen stod ferdig i 1899.

Året etter kom han til Bergen og Den Nationale Scene, hvor han ble værende i 5 år. Fra 1906 var hovedstaden igjen hans faste tilholdssted.

Wiers-Jenssen var en allsidig begavet mann; skuespiller, instruktør, dramatiker, teaterhistoriker og viseskriver. Den mest kjente av hans viser er

Fjellveivisen, som han skrev i 1901 og er blitt en av de virkelig store klassikerne mellom de syv fjell. Men hans varme hjerte, humor og store, ulykkelige kjærlighet til denne snurrige by kom først og fremst til uttrykk i *Jan Herwitz*. Hans bergenske bykomedie skulle vise seg å være en genistrek. Med denne komedien har han gjort seg uødelig i fødebyen Bergen.

Randi Lindtner Næss (Trine Bøschen) og Wenche Kvamme (madam Henriksen) i 1988-oppsetningen.

K. Br.

Nyttige gloser til Jan Herwitz:

Akter – pussige opptrinn, løyer, episoder
Bakbeist – kverulant, vrien
Begavinger – besvimelse, anfektelser
Blisner – blidgjøre
Bremen titling – tørket småtorsk
Brimost – billig ost, men også drittstovel, tarvelig fyr ("Brimost på løsebrødet, ikkje gammelost i dag")
Dandere – ordne, pynte

Dragse – dra på, slepe på
Drolt – liten gutt eller jente, brukt nedsettende for eksempel "droltunge"
Druse – dra til en
Dønkelgo – selvgod, hårsår, alltid fornærmet
Jatte med – snakke etter munnen
Jelikere – upålitelige fyrer
Jerere seg – oppføre seg, legge an på å føre seg
Jesell – formann

(ofte fiskevraker)
Hårdiesse behov – vi har alle bruk for litt ekstra mot, dristighet iblant ("vi har alle våre hårdiesse behov")
"Kaster I eller biter I": vil du ha løssukker i kaffen eller sukkerkandis (raffinade) mellom tennene?
Ka e tiss? – hva står på?
Kjisøge – en som ikke kan begripe, reagere fort nok

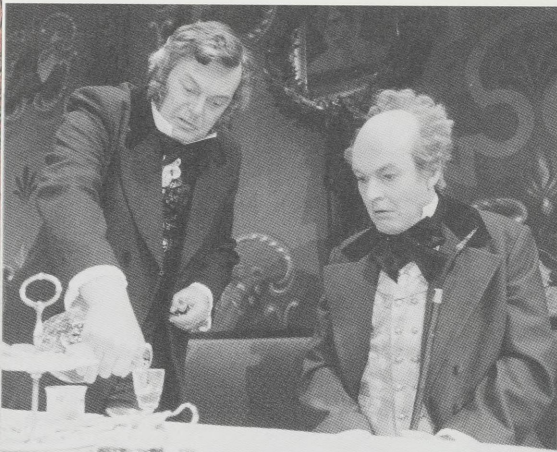

Kovne – ikke få puste
Kutann – klinkespill
mellom kutenner
Løsebrød – små
rugkaker, men også
frimerker uten verdi
Malesjøs el.
Mannesjøs –
ondskapsfull, slu
Mentalen –
sinnssykehus
Nerloggen – gått til
sengs
Perpendikkel –
spøkefullt, noe
nedsettende om
person

Pillehytt – en dram
Pinstrenakel – bergensk for
pastinakk, brukt om en lang,
hengsele for
Prim – tynn, billig ost
Ratafia – likør av fruktsafter
Ritterere – trekke seg tilbake
Sanke soll på – omringe til
angrep, flokke seg om
i fiendtlig hensikt

Seilegarn – hyssing
Sjenere – innpåsliten
Slåkne – dø, krepere
Spike – knuse, ødelegge
Strilebelette – nedsettende om
jente fra (strile)landet
Styrvolten – kortspill for fire
personer (to mot to) -
med 48 kort
Svivørre – forakte, se ned på
Tassin – asjett, underkopp

...nyttige gloser

Stovenes – storarter

Tē dess – inntil

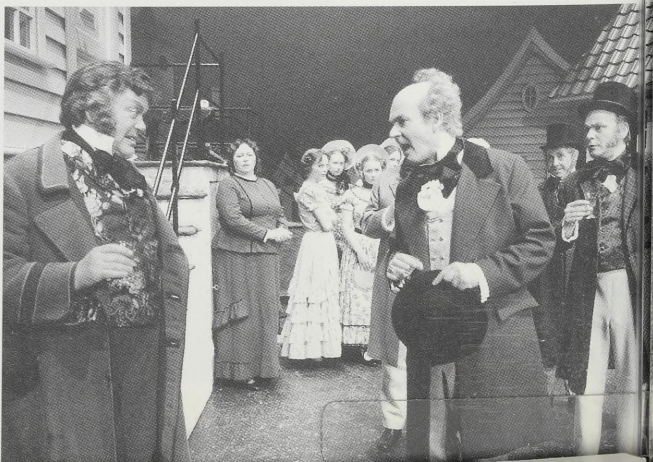
Truttig – flittig, trofast, kraftfull

Tunen – lett beruset

Tyte – mase

"Forevige det som skjønne rariteter for nåler" – verdiløse ting satt på nåler, en replikk som refererer til åpningen av Bergens Museum, hvor Christie og Sagen tok inn mange "verdiløse ting" i starten.

Åder – innpåsliten person

Et generasjonsskifte

For første gang på 50(!) år spilles Jan Herwitz med en ny generasjon skuespillere i begge de sentrale kjøpmanns-rollene. Også blant kvinnene som omgir de to svogre – enkejomfru Henriksen og Trine Bøschén - er det (delvis) ny besetning.

Vi har gledet av å presentere skuespillerkvartetten som nå bekler disse rollene:

Per Jansen

er tilbake i Bergen dette året. Og et travelt opplegg har han fulgt, med Norvald Tveits *Ungkarsfesten* - hvor han i tillegg til å spille Espen også hadde regien - i Logen om kveldene, og *Jan Herwitz*-prøver på dagtid. DNS gjestet han sist for seks år siden, som aldrende førsteelsker i *Casanovas siste flamme*, fulgt av rollen som legen Miranda i Ariel Dorfmans psykologiske thriller *Døden og piken*.

Han fikk sin scenedebut på Det Norske Teatret i 1967, og har senere vært innom både Oslo Nye Teater, Fjernsynsteatret og Trøndelag Teater, han var ved Hålogaland Teater 1971-77, og siden 1985 ved Nationalteatret.

En serie store sceneoppgaver spenner fra *Osvald i Gengangere* (1969), den fremmede i *Slawomir Mrozek's En lykkelig begivenhet*, soloforestillingen *Kontrabassen* av Patrick Süskind, rollen som Edgar i *Kong Lear* og som den revolusjonære Valentin i Manuel Puigs *Edderkoppkvinnens kyss* (1990).

Samme år skapte han i John Bartons regi en mesterlig *Peer Gynt* på teatrets amfiscene, en forestilling som også gjestet Festspillene i Bergen, Madrid,

Per Jansen

Berlin, København og Stockholm.

Av senere oppgaver på Nationalteatret kan nevnes Yvan i *Yasmina Rezas Kunst*, doktoren i Ibsens *Brand*, Mister Jay i Taboris *Goldberg-variasjoner*, Legen Dorn i Tsjekhovs *Måken* og Falstaff i *Lystige koner i Windsor*.

Lasse Lindtner

begynte som barneskuespiller ved DNS, men dro til Trøndelag Teater og videre til Nationalteatret etter fullført Statens Teaterhøgskole. Men han har gjestet hjembyens teater ved tre anledninger tidligere, som Edmund i O' Neills *Lang dags ferd mot natt* i 1986, og fire år senere i

musikalen *Nordahl i våre hjerter* av Gjelsvik / Skodvin, i den sentrale rollen som Nordahl Grieg.

Fra 1996/97-sesongen huskes han for sin tolkning av språkprofessor Higgins i knallsuksessen *My Fair Lady*, og for rollen som Olof i Lars Noréns *Lovet i Vallombrosa*. Ved Nationalteatret har han spilt en rekke større roller, bl.a. Happy i Arthur Millers

Lasse Lindtner

En handelsreisendes død, tittelrollen i Shakespeares *Hamlet*, Elis i *Påsk* av Strindberg og Tommy i *Bobby Fischer bor i Pasadena* av Lars Norén. Han har også hatt hovedroller i flere norske filmer, bl.a. *Drømmeslottet* og *Buicken*, samt på TV, ikke minst i serien *Vestavind*, der han fremstilte den ambisjonsrike verksarbeideren Hallvard Nedrebø. Til Bergen kommer han denne gang direkte fra Nationalteatrets oppsetning av Brechts *Tolvskillingsoperaen*, hvor han hadde rollen som Peachum.

Wenche Kvamme

er denne sesongen tilbake igjen i teaterhuset på Engen. I sin 64. rolle på DNS har hun gjennom 127 forestillinger gjestet som Tevyes kone, Golde, i suksessoppsetningen *Spelemann på taket*. De senere årene har hun bl.a. gitt liv til Nille i Bergen Komedia Teaters populære *Jeppe*-oppsetning, som rorbuertinne i Lofoten har hun nærmest gjort nordlending av seg, og - ikke minst: hun er blitt landskjent i TV-serien "Offshore". Hun debuterte på

Nationalteatret i 1977, var engasjert 1981-82 ved Hålogaland Teater, men hadde for øvrig DNS og hjembyen Bergen som base i årene 1980-94. Her har hun ikke minst løst en rekke Holberg-roller, i tillegg til å være en sentral kraft innen musikalfaget (bl.a. *Godspell*,

Wenche Kvamme

Snart gryr ein morgon, Knut Gribb tar bergenstoget, Splint!, Høysåte, Bruredansen), men huskes også som nattsøster i *En utstoppet hund*, som Petra Frimann i *Hellemyrsfolket* og for en kvinnesforestillingen *Shirley Valentine*. Nå er hun altså klar for *Jan Herwitz*, og en ny runde i rollen som enkejomfru Rasmine Henriksen, som hun også spilte sist oppsetningen stod på plakaten, i 1988.

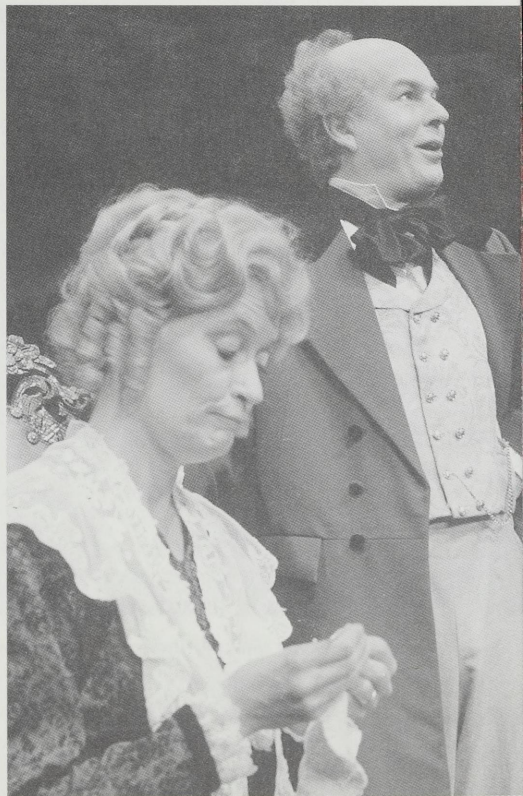
Merete Armand

kan se tilbake på 37 ulike roller ved DNS. Til hjembyen kom hun etter en variert fartstid ved ulike institusjoner siden debuten som Kristoffer Robin i *Ole Brumm* på Sogn og Fjordane Teater i 1979, der hun var ansatt til 1980. Deretter fulgte ett år ved Telemark Teater (nå Teater Ibsen), to år ved Trondelag Teater og tre år ved Homansbyen Teaterselskap og Riksteatret. Ved Den Nationale Scene gjorde hun seg bemerket i så forskjellige-artede roller som Sofus i *Morten Jostads Trollkrittet*, tittelrollen i musikalen *Vaskerelvens rose*, som Lona Hessel i Ibsens *Samfundets Støtter* og ikke minst i

Merete Armand

rollen som Oline,
eller Småfylla,
i maratonoppsetningen av
Amalie Skrams *Hellemyrsfolket* i
Teatergarasjen 1992/93.
Fra de senere år huskes hun som
den slemme dronningen i
Snehvit og som Lena i Lars
Noréns *Løvet i Vallombrosa* –
den gang, som nå, i spill mot
Lasse Lindtner. For sistnevnte
rolle høstet hun dessuten
Bergens Teaterforenings
utmerkelse Pernillestatuetten.
I inneværende sesong har hun
spilt Petronella van Daan i
Anne Franks Dagbok, presten i
P.O.Enquists *Den 25. timen* og
eldstedatteren Angustias i
Bernarda Albas Hus, vårens
Lorca-oppsetning på Småscenen.

Om Bergen og bergensere

Det er nok bare å snu
et bekkalokk i Bergen,
og hele byen står på hovve.

BÅRD BREIVIK

Bergen er i seg selv en scene,
der bergenserne kan spille
seg selv.

BENTEIN BAARDSON

Den eneste fellesnevner som
gjelder for bergensere –
uansett opprinnelse –
er en intens glede
over ikke å være østlending.

PER JON ODÉEN

Du vet, hvis en bergenser
skal komme seg frem her i
verden, må han flytte til
Oslo. I hjembyen
er han tross alt omgitt av
likemenn hele tiden.

HANS-WILHELM
STEINFELD

Den eneste virkelige byen
i Norge heter Bergen.
Alt annet er bare forvokste
småsteder, Oslo inkludert.
Bergen er Norges øye
mot Europa.

STEPHAN TSCHUDI-
MADSEN

Bergensaren og strilen kan vi
likegodt plassere i
vokskabinettet først som sist.
Dei tilhører begge
eit for lengst tilbakelagt
utviklingsstadium.

NILS RUNE LANGELAND

Aller bergensere tørker inn
hvis det er for mye sol.

SIRI MYRVOLL

For mange er det et paradokk
at det finnes en melankolsk
bergenser.

JAN EGGUM

*Bergensere har sin egen måte
å være beskjedne på:
De skriker det ut
til alle som vil høre*

KJELL FRONSDAL

*Når du er vokst opp i en by
hvor du har vestavinden
i trynet hele tiden, må du lære
deg å bruke stemmen.*

HANS-WILHELM
STEINFELD

*Bergenserne er flinke til
å deklamere i motvind
og kan være et sjarmerende
innslag i prosesjoner,
men de er fullstendig ute av
stand til å ta vare på seg selv.
Så godt som hver eneste
institusjon i Bergen
er ledet av en innvandrer.*

SVEIN EGIL OMDAL

*En gang under fjerne
himmelstrøk lå jeg i telt
med en bergenser.
I to måneder.
Siden har jeg aldri
reist lenger enn til Finse.
Alle som har hatt
blødende gnagsår i begge
ørene noen gang,
vil forstå dette.*

KNUT A. NILSEN

*Det finnes vel ikke
noe mer forførende
enn en dansende bergenser?*

ROLF BERNTZEN

Øvrige DNS-tilbud i vår:

ROMEO & JULIE

Shakespeares mest kjente tragedie.
Spilles på Store Scene 1. – 26. juni.

PROSESSEN

Under Festspillene:
DNS spiller Kafka for første gang, i
Bergen Kretsfengsel i perioden
20.-29. mai.

SLUTTSPILL

Under Festspillene:
En miks av tragedie, komedie, slapstick
og monologer, signert Beckett.
Spilles i Bergen Kretsfengsel i
perioden 20.-29. mai.

GYNGESTOLEN / STEG

Under Festspillene:
Beckett-monologer i utradisjonell
ramme. Spilles i Lepramuseet i
perioden 21. - 29. mai.

Sang til Bergen

(Udsigter fra Ulrikken)

Tekst: Johan Nordahl Brun

Jeg tog min nystemte cithar i hænde,
sorgen forgik mig på Ulrikkens top.
Tænkte paa bauner, om de skulde brænde,
og byde mandskab mot fienden op;
:/: følede freden, blev glad i min aand,
og greb til min cithar med legende haand. :/:

Bedre frem Bergen, det handelens sæde,
strækkede arme om seilbare vaag.
Derhen høifarmede jægter med glæde
ruster hver sommer til dobbelte tog;
:/: derfra gaae skibe saa vide om land;
der kjøber, der sælger, der handler hver mand. :/:

Jeg drak den skaal, som mig Ulrikken skjænkte,
drikker den samme, I, som have viin!
Hver som opriktig mod fødebye tænkte,
lod denne munterheds skaal være sin.
:/: Held for vort Bergen, vort fødeland held!
Gid alting maa blomstre, fra fjære til fjeld. :/:

Depotbiblioteket

99sd 28 158

A/S Den Nationale Scene, Postboks 78 Sentrum, 5803 Bergen.

Telefoner: **55 54 97 00** (adm) **55 54 97 10** (bill.kontor) / **55 54 97 20** (salgsavd.)

Internett: www.den-nationale-scene.no E-post: dns@den-nationale-scene.no

Programhefte nr. 4/99

Ansvarlig utgiver: Bentein Baardson

Prosjektledelse: Wilhelmsen Kulturinformasjon

Med i redaksjonen: Kirsten Broch, Otto Homlung

Foto: Trygve Schønfelder

Sitatene er hentet fra Odd Johan Holen (red.): "Frekt og kjekt om Bergen", Alma Mater Forlag.

Arkivbilder er utlånt fra Bergens Teatermuseum. Grafisk utforming: MK Bergen RRA58

Repro: MK Bergen AS Trykk: Havel Trykkerier AS

Pris kr.20,-

DEN NATIONALE SCENE

...den levende opplevelsen

VÅRE SAMARBEIDSPARTNERE:

